

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті аналізується сучасний стан дослідження проблеми ціннісних орієнтацій у науковій соціально-філософській та психолого-педагогічній літературі. Розглядається різне тлумачення поняття "ціннісні орієнтації" та формулюється робоче визначення цього поняття. Представлено результати дослідження ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців фізичної культури та спорту.

Інтеграція України до європейської спільноти, приєднання вітчизняної системи вищої освіти до Болонської декларації, орієнтація на загальноєвропейські цінності передбачають реформування вищої школи, модернізацію професійної підготовки майбутнього педагога.

У "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті" підкреслюється необхідність виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій та культури. За цих обставин метою реформи вищої освіти на нових законодавчих та методологічних засадах є досягнення якісного рівня професійної підготовки фахівця у вищій школі, створення принципово нового підґрунтя для розвитку особистості педагога, здатного до роботи у певному соціокультурному просторі.

Добре підготовлений у теоретичному і практичному плані фахівець – це прогрес у науці та суспільстві, це впровадження новітніх технологій у педагогічній сфері, це покращення економічного стану в державі, а звідси й стійка впевненість у завтрашньому дні кожного з нас і держави загалом.

У контексті нової парадигми виховання проблеми ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання та спорту – є надзвичайно важливою. Сьогоднішні студенти – це справжня надія нації і держави, котра через певний час буде визначати долю українського народу.

Соціальні зміни останнього часу, що викликають зрушення у структурі ціннісних орієнтацій не обминули студентство.

Мета дослідження – з'ясувати деякі особливості ціннісних орієнтацій студентів майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання та спорту.

Студентський вік, за твердженням Б. Ананьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій особистості, серед яких особливе місце займають ціннісні орієнтації. Навчання у вищому навчальному закладі має великий вплив на психіку людини, формування її особистості. За час навчання у вищій школі, при наявності позитивних умов, у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки. Вони формують склад мислення, який характеризує професійну спрямованість майбутнього фахівця в галузі фізичного виховання та спорту.

Розробка проблеми ціннісних орієнтацій людини має велику історію, оскільки ще в стародавні часи філософи шукали відповіді на питання: що є цінності та яку роль вони відіграють у взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Втрачаючи віру у старі цінності, людина губить об'єкти для своєї проєкції, а це призводить до того, що вона замикається в собі, а навколишній світ стає для неї чужим і навіть ворожим.

Криза професійних ціннісних орієнтацій веде до кризи ідентичності, яка, у свою чергу, часто супроводжується духовним вакуумом. І як результат цього – деформація самосвідомості людини, втрата смислу буття, професійної діяльності, тобто перспектив майбутнього і відповідальності.

Ніколи проблема ціннісних орієнтацій не стояла так гостро, як останнім часом у сучасному українському суспільстві, для якого сьогодні характерними є соціальна нестабільність, криза духовної культури, втрата і зміна загальнолюдських цінностей, почуття соціальної апатії (песимізм, недовіра), моральності тощо. І саме тому сьогодні така ситуація на перший план висуває формування активної творчої особистості, її національної свідомості та самосвідомості, а також цінностей і ціннісних орієнтацій.

Сучасний етап розвитку педагогічної науки характеризується посиленням уваги до особистості та її духовного світу, ціннісних орієнтацій.

У наш час серед учених різних наук про людину і суспільство потрібно відзначити своєрідний поштовх дослідницького інтересу до проблеми ціннісних орієнтацій, до поглибленого і цілісного розгляду проблеми. І це не поклоніння моді, це скоріше життєва необхідність.

Звичайно, існують загальні проблеми, які належать одночасно різним історичним епохам. Б. Пастернак, з цього приводу писав: "Кожна епоха отримує від минулого і переадресує майбутньому". Це, перш за все, проблеми духовності, моральності, цінності особистості тощо. Згадаймо рядки з одного із самих глибоких філософів сучасності – С. Ільєнкова: "Адже Гегель саме

тому і жив до нашого часу, що живі (тобто залишаються невирішеними) ті проблеми, які він зумів поставити" [1: 142].

Учені різних наук про людину і суспільство вважають, що ціннісні орієнтації є одним з складових компонентів у структурі особистості, відображають рівень її становлення і розвитку, здійснюють регуляцію діяльності та поведінки.

Проблема вивчення ціннісних орієнтацій є провідною у філософській, соціологічній, психологічній та педагогічній науках. Представники цих наук вважають, що ціннісні орієнтації посідають істотне місце у структурі особистості. Іншими словами, вони є тим стрижнем, який здійснює регулятивну функцію поведінки людини та її внесок у прогрес суспільства.

Досить широко категорія "ціннісні орієнтації" представлена у працях вітчизняних та зарубіжних філософів Т. Аболіної, В. Алексєєвої, О. Дробницького, М. Кагана, В. Тугарінова, О. Шпенглера, О. Уледова, Д. Дьоні, Г. Парсонса та ін. Соціологічний напрямок щодо вивчення ціннісних орієнтацій розкрито у дослідженнях О. Здравомислова, М. Бобневої, Т. Бутківської, В. Водзинської, І. Кона, М. Рокіча, В. Ядова та інших науковців.

В історії вітчизняної педагогічної науки проблема ціннісних орієнтацій проаналізована в наукових працях відомих педагогів минулого П. Блонського, С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. В їх працях педагогічний аспект ціннісних орієнтацій досліджується у зв'язку з формуванням у вихованців якостей з різних видів діяльності.

У сучасній педагогічній науці теоретико-методологічні засади формування ціннісних орієнтацій знайшли своє відображення в наукових працях О. Сухомлинської, В. Сластьоніна, О. Кузнецової, В. Вишневського, Є. Бондаревської, М. Боришевського, Н. Нікандрова, М. Кравченко та ін.

У психологічному контексті студіювання ціннісних орієнтацій розкрито в працях відомих психологів Б. Ананьєва, Л. Анциферової, Б. Ломова, Л. Божович, О. Леонтєва, В. Мясичева, С. Рубінштейна, К. Платонова, Д. Узнадзе, В. Ольшанського, А. Маслоу, М. Рокіча, К. Роджерса та ін. Вищезгадані вчені ціннісні орієнтації розглядають як елемент психологічної структури спрямованості особистості, що визначає стратегічну мету життя індивіда.

Проблема ціннісних орієнтацій як першорядна розглядається у дослідженнях українських психологів І. Беха, Т. Кандикової, Г. Костюка, В. Потапова, Н. Чепелевої, Т. Яценко.

Зазначимо, що психологічний аспект ціннісних орієнтацій особистості тісно пов'язаний з дослідженням її внутрішнього світу. У своїх працях відомий психолог Б. Ананьєв акцентував увагу на тому, що "є загальний центр, в якому збігаються дослідження соціологів, соціальних психологів і психологів... Цим загальним центром є ціннісні орієнтації груп особистості, спільність мети діяльності, життєва спрямованість або мотивація поведінки людей" [2: 299-300].

Узагальнення наукових джерел з цієї проблеми дає змогу стверджувати, що ціннісні орієнтації займають одне з провідних місць у вивченні процесів формування особистості.

Крім того, огляд соціально-філософської та психолого-педагогічної літератури показує, що дослідженню змісту ціннісних орієнтацій у фізкультурно-спортивній діяльності в спортивно-педагогічній науці приділяється недостатня увага. Тим часом, вивчення ціннісних орієнтацій у студентів вищого фізкультурного закладу має не тільки наукове, а й практичне значення. Адже вони є складовими компонентами структури особистості й тісно взаємопов'язані з формуванням особистості студента.

Зазначимо, що серед науковців з різних галузей знань про людину і суспільство немає однозначного визначення поняття "ціннісні орієнтації". Через велику різноманітність підходів і невизначеність цього поняття філософи, соціологи, психологи і педагоги по-різному його тлумачать, тобто існують розбіжності в деяких деталях цього поняття. Наведемо деякі з них.

В. Ольшанський під поняттям "ціннісні орієнтації" розглядає мету, прагнення, життєві ідеали як елементи "групової свідомості".

За В. Водзинською, ціннісні орієнтації – це відносно стійка система фіксованих установок, вироблених у результаті здібностей людини до об'єктивізації, які ґрунтуються на емоціях, знаннях, переконаннях, схильностях і здібностях.

В. Ядов вважає, що ціннісні орієнтації – це "... орієнтація на мету життєдіяльності і засоби їх досягнення". Далі вчений зазначає, що ціннісні орієнтації, як форма функціонування цінностей, розгортаються в ідеалах, принципах, установках, переконаннях, відносинах, меті, нормах, стратегії життя, потребах, виявляючись у реальній поведінці людини.

Ціннісні орієнтації – це усвідомлені переконання або уявлення суб'єкта про цінне для нього [3: 21].

С. Дробицький підкреслює, що в ціннісних орієнтаціях резюмується весь життєвий досвід, нагромаджений особистістю в індивідуально-конкретній ситуації.

Ціннісні орієнтації обумовлюють вибірково активність індивіда саме як суб'єктивну, а не біологічну або автоматичну. Кожний вибір людини – це "внутрішнє ціннісне будівництво" [4: 127].

На думку Н. Антонової, ціннісні орієнтації – це елемент внутрішньої структури особистості, які є основою її спрямованості на певні цінності [5: 5].

Б. Круглов розглядає ціннісні орієнтації як психологічний механізм, за допомогою якого формуються особливості та характер ціннісного ставлення.

Смисл поняття "ціннісні орієнтації" використаний у різних вітчизняних і зарубіжних теоріях, у багатьох випадках визначається суб'єктивною позицією дослідників. У результаті є не просто багато визначень одного і того ж терміна, а різні поняття, які перетинаються, але не зводяться один до одного і мають різне смислове навантаження.

Проте, незважаючи на значний інтерес учених до проблеми ціннісних орієнтацій, зазначимо, що до нашого часу немає такого визначення цього поняття, яке було б прийнятне для різних дослідницьких наукових шкіл.

Не вдаючись до їх обговорення, сформулюємо робоче визначення. Ціннісні орієнтації – це єдність установок на явища матеріальної й духовної культури, які мають об'єктивну і особистісну значущість.

На нашу думку, поняття "ціннісні орієнтації" ніколи не буде визначено вичерпно, однак це не повинно бути перешкодою створенню робочих понятійних конструкцій та моделей.

Дослідженням були охоплені студенти Інституту розвитку людини Університету "Україна", де було опитано 150 студентів.

Ієрархія ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання та спорту представлена в таблиці 1.

Таблиця 1.

№ п/п	Цінності	Майбутні вчителі фізичної культури, %	Майбутні тренери з різних видів спорту, %
1	Створення сім'ї, забезпечення належного рівня життя її членів	40,4	39,9
2	Досягнення матеріального благополуччя	39,6	44,1
3	Виконання нормативів КМС ІМС	12,4	45,1
4	Виконання нормативів І спортивного розряду	13,6	23,1
5	Бажання досягнути росту в життєвій кар'єрі	17,6	21,2
6	Побувати на міжнародних змаганнях	4,2	16,0
7.	Соціальне визнання	29,9	36,7

Загальновідомо, що з віком у людини виявляються не тільки професійний досвід і майстерність, а й немало серйозних життєвих проблем і турбот, пов'язаних із сім'єю, побутом, станом здоров'я, спілкуванням, які можуть набувати особливу цінність і в багатьох випадках конкурувати з цінностями професійної діяльності.

У ході дослідження виявлено, що ціннісні орієнтації студентів – майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання та спорту являють собою цілісну систему тісно пов'язаних між собою компонентів.

Виявлено певну ієрархію ціннісних орієнтацій студентів і встановлено залежність формування від інтересу до обраної професії, виду спорту та спортивної майстерності. Крім того, велика значущість орієнтацій на підвищення спортивної майстерності у студентів свідчить про те, що для них спорт є основною сферою соціального самовираження, що він увійшов у їхній спосіб життя, тому вони найбільш активні у спортивній діяльності в порівнянні з майбутніми вчителями фізичної культури.

У ході дослідження виявлено нижчу інтенсивність орієнтації спортсменів високої кваліфікації на спортивно-масову і фізкультурно-оздоровчу роботу, ніж у спортсменів II–III розрядів. Разом з тим, між спортсменами різної статі виявлені помітні розбіжності у ставленні до цього виду діяльності. Це ставлення активніше виражено у жінок-спортсменок, ніж у чоловіків-спортсменів ($P > 0,05$).

На запитання "Як Ви вважаєте, чи здійсниться ваші життєві орієнтації?" – відповіді респондентів розділилися, як у табл. 2:

Таблиця 2.

Відповіді	Майбутні вчителі фізичної культури, %		Майбутні тренери, %	
	Юнаки	Дівчата	Юнаки	Дівчата
Так	45,5	50,0	53,2	48,9
Ні	32,6	26,8	20,7	24,7
Не знаю	20,9	25,2	30,1	26,0

Дані табл. 2 засвідчують, що переважна більшість опитаних вважають, що їхні ціннісні орієнтації у майбутньому здійсняться (48,3 %), "ні" – 26,2 %; "не знаю" – 25,4 %. На думку майбутніх фахівців, упевненість у здійсненні своїх ціннісних орієнтацій у наш час породжена цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, серед них такі: економічна, моральна, політична криза в нашому суспільстві, падіння виховного ідеалу, соціальна нестабільність тощо.

Отже, ціннісні орієнтації майбутніх фахівців у галузі фізичної культури та спорту утворюють цілісну складну динамічну систему тісно пов'язаних між собою компонентів, ядром якої є професійно-педагогічна і спортивна діяльність. Провідними життєвими орієнтаціями студентів є: орієнтація спортивного удосконалення, соціального і матеріального становища.

Наше дослідження не претендує на вичерпний аналіз проблеми ціннісних орієнтацій, її складність, багатогранність і надзвичайна актуальність вимагають подальших наукових пошуків з поглибленим аналізом ціннісних орієнтацій особистості фахівців у галузі фізичного виховання та спорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ильенков С.В. Философия и культура. – М., 1991. – С. 142.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., 1968. – С. 299-300.
3. Ядов В.А. Социологические исследования. Методология. Программа. Методы. – М.: Наука, 1972. – 240 с.
4. Дробицкий О.М. Психологические переживания. – М., 1984. – С. 127.
5. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного закладу: Автореф. дис. ... канд. псих. наук. – К., 2003. – 17 с.

Матеріал надійшов до редакції 10.01. 2008 р.

Карпюк Р.П. Формирование ценностных ориентаций у будущих специалистов по адаптивному физическому воспитанию.

В статье анализируется современное состояние исследования проблемы ценностных ориентаций в научной социально-философской и психолого-педагогической литературе. Рассматриваются разные толкования понятия "ценностные ориентации" и формулируется рабочее определение этого понятия.

Представлены результаты исследования ценностных ориентаций у будущих специалистов физической культуры и спорта.

Karpjuk R.P. The Formation of Value Orientations of Future Specialists in Adaptive Physical Education.

In article a modern state of investigation of the problem of valuable orientations in scientific literature is analysed. The different explanations of the notion "value orientations" are considered and the work definition of this notion is formulated. The results of the future physical culture and sport specialists value orientations investigation are presented.